

EN JERNALDERLANDSBY I HURUP

På grund af den korte tid, som er til disposition må jeg begrænse mig til kun at give en almindelig oversigt og understregning af enkelte iagttagelser. *Hurup*-bopladsen, byhøjen, landsbyen – eller hvordan vi vil kalde den – dukkede op ved skolebyggeri før den planlagte afslutning af undersøgelsen i Vestervig fandt sted. Afstanden mellem de to bopladser er kun ca. 6,5 km., men der findes andre, ligeledes store bopladser som ligger i samme afstand eller nærmere. Til de kendte Ginderup og Ullerup er der kun 2 km. Fra det sydlige Thy kendes foreløbig ca. 40 ældre jernalder bopladser som ligger spredt på et ca. 25 km. langt og ca. 10 km. bredt område. De fleste af dem ligger på moræneler og muligvis på grund af datidens klimatiske forhold lidt højere end nutidens beboelse. Ingen af de kendte, som oftest langvarigt beboede bopladser, blev undersøgt i hele sin udstrækning. Man havde aldrig råd til de dyre undersøgelser og heller ikke de nødvendige fagfolk. Det ender muligvis med, et når der kommer bedre økonomiske vilkår, vil man ikke mere have de allerede nu delvis ødelagte bopladser.

I Hurup prøvede man ved profil- og fladegravning at adskille de enkelte beboelsesfaser. Dette måtte opgives både af økonomiske grunde og ud fra den betragtning, at bopladsens periferi allerede var så stærkt ødelagt, at det ikke en gang var muligt at opmåle bopladsens udstrækning. De enkelte beboelsesfaser kunne man kun få på den bedre bevarede, centrale del af bopladsen, men også her var de yngste hustomter allerede afpløjet. Man ved at på flere af de delvis undersøgte bopladser med kulturlag til 2 m. højde, findes gulve der tilhører selvstændige huse i flere lag oven på hinanden. I Hurup hvor kulturlagene på den centrale del af bopladsen havde en højde af ca. 1,5 m., fandtes oven på hinanden 6 hustomter kun minimalt forskudt. En lignende situation havde man også på den del af bopladsen, der lå længere mod øst. Skønt området kun har været pløjet i de sidste 50 år, fandtes husgulve af stampet ler på den del af overfladen, der var urørt af maskiner. Det vides ikke, om de tilhørte de aller yngste af bopladsens hustomter. Spor af bopladsen fandtes på et område, som var ca. 120 m. i diameter, men sandsynligvis har den været større. Byhøjen skrånede fra det højeste punkt svagt til alle sider og kulturlagene aftog i tykkelse, hvilket viser at bopladsen bredte sig ud med tiden. Da man gerne ville have en nogenlunde jævn og hård flade til bygning af nye huse, blev de saneringsmodne og brændte jævnet ud til siderne. Husgulve i de nye huse blev i de fleste tilfælde anlagt næsten umiddelbart oven på de gamle. På denne måde fik de større styrke og bedre isolering nedefra. Kulturlagene opstod forholdsvis hurtigt. De jævnedes græstørvsvejge på kun 1 m.s højde og bredde, ved et 15 m. langt og 4,5 m. bredt hus, gav ca. 40 m³ fyld. Hvis de var jævnet mod husets indre, var de i stand til at dække hele hustomten med et 35 cm. tykt lag. Desuden må regnes med tagbelægning, måske af lyng-eller græstørv, som måtte give en anelig jordmængde over hele tomten, samt det almindelige affald. Det kan skønnes, at ca. 80 % af kulturlagene i byhøjene består af udjævnedes græstørvsvejge og at de først og fremmest må anses som resultatet af en bestemt husbygningsmåde i sammenhæng med gentagen bebyggelse på samme sted. En lige så langvarig beboelse, men med huse med stolpevejge ville ikke kunne skabe forhøjning af samme størrelse. Man kan kun sammenligne tykkelsen af kulturlagene på bopladser med samme hustype og her ud fra eventuelt prøve at bedømme beboelsens kortere eller længere varighed. Huse med græstørvsvejge byggede man muligvis på de områder, hvor man havde græstørv af tilstrækkelig god kvalitet, mens huse med stolpevejge kunne have været bygget på skovklædte områder med meget sandet jord, hvor græstørv ikke var god nok.

Brolægninger ved de enkelte huse i Hurup, mest fra de tidligere beboelsesfaser, var ikke af samme størrelse og kvalitet som i Vestervig eller Nørhedegaard. I senere beboelsesfaser blev der for det meste brugt grus, hentet i den nærliggende postglaciale grusaflejring. Foruden de grusede arealer fandtes i Hurup også grusbelagte stier. I udgravningstiden kunne man efter et stort regnskyl godt færdes på de grusede områder,

mens man sank dybt i på de steder, hvor der ikke var gruset. Husene i Hurup lå lidt højere end deres nærmeste omgivelser, hvilket bevirkede, at regnvandet sank ned i de let skrånende grusede arealer og blev opsuget af muldjorden som lå ved siden af og nedenunder. Den let skrånende undergrunds moræneler bevirkede at vandet flød bort fra bopladsen. Det var for at holde husene og deres omgivelser tørre, at de nye huse blev bygget på de gamle tomter, så gulvene næsten dækkede hinanden. Hvis gulvene lå ved siden af kunne regnvandet ikke synke ned og hele afvandingsindretningen måtte blive forstyrret. Valget af pladsen til beboelse og husbygning var sikkert nøje gennemtænkt og tilpasset til de lokale forhold. Da bopladser i Sydthy ligger så nær hinanden, måtte eventuelle flyttemuligheder for landsbyen have været ret begrænsede, især hvis man ville have et godt forhold til naboerne. Man holdt sig sandsynligvis til et en gang udvalgt sted.

Husbygning hørte hverken til let eller kortvarigt arbejde. Blot for at hente de ca. 40 m³ udskåret græstørv til et hus måtte man i begyndelsen af vort århundrede bruge omkring 40 hestevognslæs. Man kan ikke forestille sig, at husbygning blev udført kun af en familie. Sandsynligvis blev arbejdet udført af landsbybeboerne i fællesskab. Det var meget værre, når en del eller hele landsbyen brændte, og dog blev den også i disse tilfælde meget ofte genopbygget. Det skete måske ved hjælp af beboere i de nærmest liggende landsbyer. Landsbyernes styrke lå i samfundets fællesskab og beboerne samt deres ledere må have været venligt sindede mod hinanden ellers kunne de sandsynligvis fredelige forhold ikke opretholdes.

Af de 36 huse i Hurup lå 32 i VNV-ØSØ retning. De resterende 4 hustomter lå derimod i NNØ-SSV retning, d.v.s. vinkelret på de andre. Det kunne ikke bevises, at huse med forskellig retning var samtidig bygget og dannede en helhed. De i NNØ-SSV retning liggende huse tilhørte forskellige beboelsesfaser. To af dem havde indgang på den vestlige langside. Når man kender NV-Jyllands næsten evige og kraftige vestenvind, må man næsten gå ud fra, at indgange i begge huse i det mindste lå i læ. På grund af den ringe afstand mellem hus 11 og 13 må man anse det for udelukket, at de to huse kunne have været samtidige, da branden i hus 13 ellers også ville have antændt hus 11 og det var ikke tilfældet.

Det er ikke svært at datere huse i forhold til hinanden, når de ligger oven på hinanden. Men uden de nødvendige profiler og snit kan de ikke heftes sammen med husene der ligger ved siden af, og man kan kun prøve at gætte sig til husenes samtidighed.

De undersøgte huse i Hurup kan efter størrelsen opdeles i 3 grupper. De meget små huse med arner, men uden stald; de mellemstore ofte med en lille stald; de store med rummelig stald. Staldene lå altid lavere end det beboede rum. Husene havde ikke nogen standard længde. Bredden af de mellemstore og store huse var omtrent 4,5 m. Tykkelsen af græstørvsvæggene mellem 80-100 cm. Om højden af græstørvsvæggene kan intet siges, men der fandtes i profilerne rester af græstørvsvægge op til 40 cm. høje. De fundne spor af de forholdsvis tynde og ikke særlig dybt nedgravede stolper viser, at tagene ikke kunne rage ret højt op. De kunne heller ikke være ret stejlt skrånende hvis de var tækket med lyng- eller græstørv. I de små huse kunne man måske bruge den nederste del af græstørvsvæggene igen ved de nybyggede huse af samme størrelse. I de store huse viser forskydning af gulvene, at de gamle græstørvsvægge ikke blev brugt, skønt man derved kunne være fri for en stor del af arbejdet ved husbygningen. Antagelig var de så stærkt ødelagte, at de måtte jævnes til bunds. I to tilfælde fandtes spor, som kunne antyde, at den nederste del af græstørvsvæggene var blevet jævnet med ard. Næsten alle huse i Hurup havde en tagkonstruktion med fritstående, bærende sidestolper. I hus 10 fandtes gavlstolperne lige ved husets gavle. I hus 8 var det østlige stolperpar også helt ude ved gavlen. I hus 23 fandtes kun en midterstolperække, men det er muligt, at man ved husets sider havde støttesolper, som ikke blev gravet så dybt ned, at de kunne efterlade spor. Flere af de undersøgte huse i Hurup havde græstørvsvægge med indvendigt fletværk klinet med ler. I staldene fandtes store lerklatter og spor af lerpanel ved græstørvsvæggens indersider. Fyldskifte i staldene viste ofte **grus**, som måske skulle holde staldene til en vis grad tørre. På den nordlige langside af hus 35, i det NV hjørne af huset, fandtes en lille, smal sænkning, sikkert afløb for ajle, som var nødvendig, da dyrene i denne stald stod direkte på undergrundsleret. Afløb af denne art måtte der have været i mange af staldene, ellers ville en del af ajlen blive opsuget af græstørvsvæggene. Den eneste stenlagte

afløbsrende, der løb gennem græstørvæggen, fandtes i den sydlige langside af hus 23. Den lå mellem det beboede rum og stalden og denne beliggenhed kunne ikke have nogen betydning for stalden. En afløbsrende anlagt på dette sted tjente muligvis som lufttilførsels kanal. Sådant en mulighed nævnte allerede Hatt ved beskrivelse af den yngre romerske hustomt i Fredsø på Mors, men renden i hans hus lå næsten i hele sin længde på langs i græstørvæggen og kan også anses for et almindeligt dyrehul. Arnerne i Hurup var meget ofte udsmykket med en eller flere sæt rammer og diagonaler i det inderste rammesæt. I et tilfælde var arnen også udsmykket med fingeraftryk og i et andet med aftryk af facetteret randskår. Under arnekapperne fandtes ret store og dybe nedgravninger fyldte med ler, næsten altid med et lag sten under kapperne. Stenene og leret virkede antagelig som varmemagasin. Under, eller i stenfundamenterne, fandtes flere gange et meget lille offerkar uden udsmykning. Offerkarrene af denne størrelse og udarbejdning, må anses for mere egnet til en husnisse end for guderne. Hvis de var ofret til guderne må de betragtes som rent snyderi og beboerne kunne ikke have synderlig stor frygt for dem. I to nedgravninger under arnerne var fundamentet dog ikke af sten uden efter O. Voss opfattelse opbygget af myremalmsklumper (hus 21, 35). Begge husene hører til de ældste af de undersøgte på bopladsen og kan sandsynligvis dateres til sidste periode af førromersk jernalder. Skår af knuste kar over gulvet i hus 35, samt skår hørende til huset, er forskellige fra lerkarskår fundet i de yngre huse. Foruden myremalmen i arnefundamentet fandtes i hus 35, — ligeledes efter O. Voss opfattelse — sandsynligvis smedeslagger som var nedtrådt i husgulvets øverste del og som må anses for hørende til huset. Disse fund viser at bopladsens beboere allerede i sidste førromerske periode havde kendskab til myremalm og forarbejdning af jern og sandsynligvis også til jernudvinding. Alligevel fandtes på den undersøgte del af bopladsen kun enkelte intet sigende små jernstumper og et jernredskab i brandtomt 8 og en jernnagle i brandtomt 10.

Indgange som bestod af små sten lagt i afbrudt græstørvæg, forekom ved husenes ene eller begge langsider. I enkelte tilfælde fandtes også indgangstrin af en række kantstillede sten ved gulvets afgrænsning. Ud for egentlige indgange lå større, oftest flade sten som også hørte til indgangene og havde forbindelse med som oftest meget dårligt bevarede brolægninger langs husenes græstørvægge. Stenene i indgange og brolægninger lå på lerunderlag. Med tiden blev flere af dem pillet ud og brugt andetsteds eller fjernet hvis de lå i vejen for græstørvægge ved nybyggede huse. De små sten i indgangene var lagt ret tilfældigt. Kun i to huse, som lå oven på hinanden, fandtes stenene lagt i mønstre der var anderledes end dem, der kendes fra Ginderup, Vestervig, Mariesminder, Nørhedegård, hvor indgange i flere tilfælde var lagt i sildebensmønstre. Ved den udvendige side af græstørvæggene i de enkelte huse fandtes skrånede fra husene, pålagte beskyttende og forstærkende balke af grusblandet ler (hus 12) eller lerblandet grus (hus 11). I enkelte andre tilfælde kunne de beskyttende balke være opbygget af skråt liggende græstørvsflager. Både brolægninger og de beskyttende balke ved græstørvæggene viser, at ihverfald de huse må have haft udfaldende tage. Hvis de var bygget som spændhuse var hverken brolægninger eller de beskyttende balke til nogen nytte og blev i så fald heller ikke anlagt. Tagene kunne heller ikke slutte på kanterne eller i midten af græstørvægge da de i tilfælde af regn ville være blevet gennemvædet og det kunne bestemt ikke være meningen. Vi prøvede at finde spor af tagdryp og sådanne blev sandsynligvis fundet både på den østlige og sydlige side af hus 11, og på den østlige side af hus 12.

I hus 17 og 21 fandtes højst sandsynligt spor efter skillevæggene i de beboede rum. I hus 17 var den tværgående skillevæg antagelig flettet og fæstnet til 2 af de tagbærende stolper. I hus 21 så det ud til, at i det mindste den nederste del af den tværgående skillevæg var opbygget af græstørv. Den var anlagt på det allerede stampede husgulv i hus 21. I den undersøgte del af hus 21 har der været to indgange, begge på husets sydside. Den bedst bevarede lå mærkeligt nok vest for arnen (med myremalmen). Den dårligst bevarede lå under indgangen til hus 17 og ligeledes vest for den lille arne med stenfundament, som blev fundet i det ret store adskilte rum, meget nær den tværgående skillevæg af græstørv. I hus 17 fandtes ingen arne i det adskilte rum og heller ikke spor af ildpåvirkning på det her meget fint bevarede gulv som i den østlige del var afgrænset fra stalden med en række kantstillede sten. Begge husene blev gennemskåret på langs af den lidt skråt

løbende hovedprofil V-Ø. Profilen blev gennemfotograferet og fotograferede profiler kan i modsætning til tegnede altid diskuteres. Tegninger af profiler kan aldrig være så objektive som fotobilleder og da fejlagtige opmålinger og subjektiv fortolkning er heller ikke så sjældne, må fotograferede profiler anses for mere objektiv og mere sikker dokumentationsmateriale. Under hus 21 fandtes flere gruber med spor af dybt nedgravede stolper, som var ældre end huset liggende kun få cm. over undergrundens overflade. Hvor stolperne hørte til kan ikke besvares uden nærmere undersøgelse. Både hus 17 og hus 21 blev foreløbig kun undersøgt i den sydlige del. Undersøgelsen af resten vil blive foretaget senere år.

De mange udgravninger af ældre jernalders bopladser bringer stadig noget nyt og viser, at fortsatte undersøgelser er nødvendige. Man burde også undersøge en af de bedst bevarede byhøje i hele sin udstrækning, selvom det måtte kræve betydelige økonomiske ofre og en stab kyndige fagfolks årelange indsats. Vi ved idag temmelig meget om hustomter, men ikke ret meget om ældre jernalders landsbyer.